

Migracije in gostoljubje: kriminalizacija gostoljubja v Veliki Kladuši

Abstract

Hospitality and Migration: Criminalisation of Hospitality in Velika Kladuša

Velika Kladuša, a town in Bosnia and Herzegovina near the border with Croatia, is facing the entry of a large number of migrants/refugees. This town is now the scene of a multifaceted tension between the spontaneous hospitality of the local population and increasingly restrictive European and local policies, which do not only criminalize migrants/refugees, but also all forms of solidarity with them. The central theme of the paper is the analysis of the dynamics that emerge in the intersection of hospitality between the public and the private. As the analysis of field material from Velika Kladuša shows, this attitude is characterized by the invasion of state policies into the domain of hospitality, which transforms local hospitality practices towards migrants/refugees. The field material shows a shift from open to criminalized hospitality towards migrants/refugees. Some residents of Velika Kladuša respond by completely subordinating to the criminalization, some by negotiating with it, and others by openly resisting it. As repression practices of the European migration policy are implemented, various forms of resistance to these policies emerge, such as the spontaneous hospitality practices of the local population, the activism of increasingly criminalized international volunteering, and the persistence and determination of migrants/refugees to cross the border to make their way to Europe.

Keywords: migrations, hospitality, Balkan migration route, Bosnia and Herzegovina, anthropology

Uršula Lipovec Čebren is an Associate Professor in the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (ursula.lipovec@gmail.com)

Tina Ivnik is a Research fellow and a PhD student in the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (tina.ivnik@ff.uni-lj.si)

Eva Fekonja has a degree in Psychology and is currently enrolled in a Master's degree program in the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (evafekonja@gmail.com)

Povzetek

Velika Kladaša, mesto v Bosni in Hercegovini ob meji s Hrvaško, se sooča z množico migrantov/beguncev in postaja prizorišče večplastne tenzije med spontanim gostoljubjem lokalnega prebivalstva ter čedalje bolj restriktivnimi (evropskimi in lokalnimi) politikami. Te ne kriminalizirajo le migrantov/beguncev, temveč tudi vse oblike solidarnosti z njimi. Osrednja tema prispevka je analiza dinamik, ki se vzpostavijo v razpetosti gostoljubja med javnim in zasebnim. Kot je pokazala analiza terenskega gradiva iz Velike Kladaše, ta odnos zaznamuje intenziven vstop državnih politik na polje gostoljubja, ki transformira lokalne prakse gostoljubja do migrantov/beguncev. Na podlagi terenskega gradiva je prikazan obrat iz faze odprtega v fazo kriminaliziranega gostoljubja do migrantov/beguncev, pri čemer je v odzivih prebivalcev Velike Kladaše mogoče opaziti, da se nekateri povsem podrejajo kriminalizaciji gostoljubja, drugi z njo barantajo, tretji pa se ji odkrito upirajo. V Veliki Kladaši se tako sočasno izvajajo represivne prakse evropske migracijske politike in različne oblike upora proti tem politikam. Te se udejanjajo v spontanih gostoljubnih praksah lokalnega prebivalstva, v aktivizmu čedalje bolj kriminaliziranih mednarodnih prostovoljcev ter v vztrajnosti in odločenosti migrantov/beguncev, da bodo – vsemu navkljub – vendarle prečkali mejo in se prebili v Evropo.

Ključne besede: migracije, gostoljubje, balkanska migracijska pot, Bosna in Hercegovina, antropologija

Uršula Lipovec Čebren je izredna profesorica na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (ursula.lipovec@gmail.com)

Tina Ivnik je mlada raziskovalka in doktorska študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (tina.ivnik@ff.uni-lj.si)

Eva Fekonja je univerzitetna diplomirana psihologinja in magistrska študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (evafekonja@gmail.com)

Uvod

V času, ko večina evropskih politikov kriminalizira migracije, promovira varnostni diskurz ter uporablja ksenofobne in rasistične oznake za migrante/begunce, deluje beseda gostoljubje v povezavi z migracijami cinično. Čeprav so vlade na ozemljih, kjer danes poteka balkanska migracijska pot, vzpostavile še bolj »restriktivne, militaristične in anti-humanitaristične ukrepe« (Jalušič, 2019), pa se sintagmi »država gostiteljica« ali »politike sprejema« še vedno nemoteno uporabljata.

Gre za paradoks? Gre za prežitek retorike odprtosti do drugega, ki jo je danes v celoti ali v veliki meri nadomestila sovražnost do migrantov/beguncev? Pred kratkim objavljena dela (Gibson, 2012; Rozakou, 2012; Pavić, 2016; Harney, 2017; Carpi in Şenoğuz, 2018; in dr.), ki preizprašujejo povezavo med gostoljubjem in migracijami, kažejo, da je v večplastnosti fenomena gostoljubja mogoče na eni strani zaznati kontinuiteto s ksenofobnimi

in rasističnimi ukrepi na področju migracij, na drugi pa prepoznati tenzije, ki se dogajajo med zakonodajo na področju migracij in gostoljubnimi praksami lokalnih prebivalcev. Te tenzije se danes kažejo vzdolž balkanske migracijske poti, obenem kot odziv na avtonomijo migracij (Papadopoulos in Tsianos, 2013; Lipovec Čebren in Zorn, 2016) in kot posledica eksternaliziranih meja evropske migracijske politike.

Eksternalizacija meja (Flynn, 2013), s katerimi Evropska unija širi nadzor nad migracijami na države globalnega juga, ni nič novega. Že desetletja namreč odgovornost za ljudi, ki potujejo v Evropo, prenaša na Turčijo in na države severne in osrednje Afrike. Državljeni držav Evropske unije pa že leta – nehote, nevede ali iz brezbriznosti – prispevamo visoke vsote denarja za to, da čim manj migrantov/beguncev pride v našo bližino. Medtem ko je proračun Frontexa (Evropske agencije za upravljanje in operativno sodelovanje na zunanjih mejah držav članic Evropske unije) leta 2005 znašal štiri milijone evrov (Božič, 2016: 240), je leta 2017 štel že 280 milijonov evrov, naslednje leto več kot 288 milijonov, letos pa več kot 333 milijonov evrov (Frontex, 2019).

Eksternalizacija meja Evropske unije na Bosno in Hercegovino pa je novost. Novost ni zato, ker bi bila ta država revnejša od drugih, ki so postale tamponske cone za ljudi na poti v Evropo. Pa tudi ne zato, ker se odgovornost za migrante/begunce prenaša na povojno državo, ki jo zaznamuje množica notranjih konfliktov, trhle državne strukture in odsotnost delujočega azilnega sistema. Množica zaustavljenih migrantov/beguncev v Bosni in Hercegovini je novost predvsem za slovenski kontekst, saj gre za ljudi, ki so večinoma že bili v Sloveniji, a jih je policija z nelegalnim in nasilnim vračanjem predala hrvaškim oblastem, te pa so jih potisnile nazaj v Bosno in Hercegovino. Novost je torej nedvoumna odgovornost slovenskih oblasti za večanje števila beguncev v tej državi. Na geopolitični ravni je ta novost povedna: Slovenija in Hrvaška, ki sta bili pred nekaj desetletji z Bosno in Hercegovino v skupni državi, uporabljata in izrabljata utečene mehanizme Evropske unije, da odgovornost za ljudi, za katere naj bi poskrbeli, zvalita na pleča ekonomsko in politično šibkejše države. Ta nov položaj je poveden tudi na simbolni ravni: nekdanja bratska republika, ki je bila v slovenski mentalni krajini znana po odseljevanju (iz nje so slovenska podjetja množično vabila delavce, med vojno pa je v Slovenijo pribežalo veliko »bosanskih« beguncev), je zdaj postala sinonim za priseljevanje.

Policijsko potiskanje (*push-backi*)¹ migrantov/beguncev z obmejnih območij Slovenije (čedalje pogosteje pa tudi iz osrednjih slovenskih krajev)

1 Ker v slovenščini nimamo ustreznega izraza, uporabljamo angleški izraz *push-back*, ki pomeni nasilno policijsko potiskanje oziroma vračanje beguncev/migrantov čez mejo v državo, iz katere so prišli; pri tem jim je onemogočena možnost, da bi v državi, iz katere so bili potisnjeni, zaprosili za azil oziroma za mednarodno zaščito.

je pomembno pripomoglo k temu, da je od leta 2018 stik med bosanskim prebivalstvom in migranti/begunci postal neizogiben del vsakdanjosti. Obenem pa so prebivalstvu Slovenije zagotovili, da se ti ljudje gibljejo na zadostni razdalji (Andersson, 2014) in da so čedalje manj vidni. Prebivalci obmejnih območij Slovenije jih večinoma zaznavajo le po njihovih sledih (odvržene obleke, ostanki hrane) ali v obliki senc, ki se pojavljajo na robu gozda, v samotnih in odročnih predelih nekega kraja. Odsotnost stika, nejasne zaznave sledi in senc so kot nalašč za poglobljanje tesnobe in strahu, s tem pa za utrjevanje medijskih predstav o migrantih/beguncih kot kriminalcih, posiljevalcih in teroristih. Četudi se kateremu od njih uspe izogniti *push-backu*, je nameščen v odmaknjene polzaprte ali zaprte strukture, ki preprečujejo, da bi si prebivalci Slovenije utegnili postaviti vprašanje, ali bi ga lahko sprejeli v goste. Drugače pa je v Bosni in Hercegovini, kjer se številni migranti/begunci prosto gibljejo med prebivalstvom ter s tem vsakodnevno preizprašujejo lokalne prakse gostoljubja.

Ravno zato sva se soavtorici tega članka pri načrtovanju izvedbe predmeta Sodobne migracije, etnične manjšine in državljanstvo (na magistrskem študiju Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani) odločili, da se pri letošnjih terenskih vajah v Veliki Kladuši osredinimo na raziskovanje praks gostoljubja lokalnih prebivalcev ter izkušenj, ki jih imajo z gostoljubjem migranti/begunci v tem okolju. Namen kratkega, štiridnevnega odhoda v Veliko Kladušo, je bilo poleg raziskave sodelovanje z aktivisti in migranti/begunci pri oskrbi z obleko, hrano in drugimi osnovnimi potrebščinami. V času od 7. do 10. novembra 2019 je skupina desetih študentk² in dveh izvajalk³ predmeta v Veliki Kladuši opravila 35 polstrukturiranih intervjujev: šestnajst jih je potekalo z migranti/begunci, petnajst z lokalnimi prebivalci (s predstavniki izobraževalnih in religioznih institucij, zaposlenimi v gostinskih obratih in trgovinah), štirje pa z mednarodnimi prostovoljci oziroma aktivisti. Poleg teh intervjujev, ki so dokumentirani v obliki terenskih zapiskov ali posnetkov, je potekalo še veliko nedokumentiranih pogovorov, ki so se dogajali ob različnih priložnostih (pri delu v skladišču; spremljanju beguncev v trgovino in na banko; pomoči pri dvigu denarja itd.) ter v prekarnih situacijah (v skvotih brez elektrike in tekoče vode; na ulicah in v parkih, v stalni pripravljenosti zaradi policijskega preganjanja; v redkih, a prepolnih in hrupnih lokalih, ki migrantom/beguncem še dovoljujejo vstop).

2 Lea Anclin, Martin Bučalič, Eva Fekonja, Maruša Kosi, Karin Robin, Ana Isabel Rodrigues Carneiro, Sofia Margarida Sousa Martins, Katja Tomc, Joanna Urbańska in Eva Žgajner.

3 Uršula Lipovec Čebren in Tina Ivnik.

Poleg omenjene raziskave se v pričujočem članku opiramo na preteklo terensko delo (aprila 2019 v Veliki Kladuši⁴ ter februarja in aprila 2015 na različnih lokacijah v Srbiji⁵), ki je ključno pripomoglo k temu, da smo se osredinile na povezavo med gostoljubjem in migracijami. Medtem ko se je tema gostoljubja pogosto pojavljala v pogovorih s prebivalci Srbije, ki so bili v stiku z migranti/begunci, pa je dobila povsem nove razsežnosti v Veliki Kladuši, kjer jo je prevladujoče muslimansko prebivalstvo dojemalo v kontekstu islamske obveze gostitelja, da izkaže gostoljubje, ter gosta, da ga sprejme. Prebivalci Velike Kladuše so v pogovorih, ki so potekali aprila 2019, na eni strani spontano poudarjali temo gostoljubja in gostoljubnih praks do migrantov/beguncev, ki so se dogajale v kontekstu njihovih domov ali v prostorih (gostišča, lokali), ki so bili v njihovi lasti. Na drugi strani pa je v njihovem pripovedovanju pogosto vznikala tema kriminalizacije gostoljubnih praks ter vrsta dilem, dvomov in strahov, ki so jih čutili v zvezi z njo. Zato smo se novembra 2019 v terenski raziskavi osredinili na gostoljubne prakse v Veliki Kladuši.⁶ Poleg tega je upoštevanje emske perspektive lokalnih prebivalcev ključno vplivalo na to, da smo namesto bolj uveljavljenega koncepta solidarnosti uporabile pojem gostoljubnosti. Čeprav je koncept solidarnosti, zlasti ko gre za kriminalizacijo solidarnosti (Tazzioli, 2018), zelo podoben kriminaliziranemu gostoljubju, pa je bil pojem solidarnosti večini sogovornikom v Veliki Kladuši tuj (izjema so bili v tem smislu mednarodni prostovoljci oziroma aktivisti, ki so pogosto govorili o solidarnosti). Poleg emske perspektive je razlog za uporabo tega pojma tudi konceptualen. Čeprav se drugi raziskovalci in raziskovalke z odnosom med gostoljubjem in solidarnostjo še niso poglobljeno ukvarjali, se zdi, da je prek pojma gostoljubja lažje razmišljati o kriminalizaciji praks, ki se dogajajo v domovih posameznikov, in o poseganju represivnih politik v zasebno sfero. Vendar pa, kot bo jasno iz nadaljevanja, želimo v prispevku k temu pojmu pristopiti kritično ter pri tem jasno ločiti retoriko o nacionalnem gostoljubju od gostoljubnih praks lokalnih prebivalcev. Obenem pa želimo preveriti, do kolikšne mere

4 V aprilu 2019 je v okviru predmeta Antropologija migracij s študenti dodiplomskega študija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani potekala tridnevna terenska raziskava v Veliki Kladuši.

5 V februarju in aprilu 2015 je potekala raziskava v krajih (Beograd, Bogovađa, Krnjača, Banja Koviljača), kjer so nameščali prosilce za azil. Raziskavo, v kateri so sodelovali študenti dodiplomskega in magistrskega študija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, sta koordinirali Sarah Lunaček in Uršula Lipovec Čebtron.

6 Na to odločitev je vplivala tudi tema Tretjega mednarodnega simpozija o večjezičnosti z naslovom *Hospitality/Hospitalidade/Gostoljubje?*, ki je potekal 26. novembra 2019. Na tem simpoziju so raziskovalke, ki so opravljale teren v Veliki Kladuši, predstavile prispevek z naslovom *Migration and Hospitality in Border Regions*. Za povzetke in program simpozija glej <https://www.zrc-sazu.si/sites/default/files/multilingua.pdf>.

je pojem gostoljubja sploh uporaben pri analizi dogajanja v evropski tamponski coni, kakršna je danes Velika Kladuša.

Poleg analize terenskega gradiva iz Velike Kladuše članek temelji na delih nekaterih raziskovalk in raziskovalcev, ki so se v zadnjih desetletjih posvečali tematiki migracij in gostoljubja. Te tematike v slovenski znanstveni produkciji še ni opaziti, pa tudi v tujini se je pojavila šele v zadnjem času. Gostoljubje je bilo obširno obravnavano predvsem v okviru študij turizma (glej Smith in Brent, 2001; Lashley, Linch in Morrison, 2007; Lashley, 2017), za humanistične in družboslovne vede, vključno z antropologijo, pa je bila to dolgo obrobna tema (izjema so Mauss, 1996[1923/24]; Pitt-Rivers, 2012[1977]; Herzfeld, 1987). Večje zanimanje za raziskovanje gostoljubja so sprožila šele dela Jacquesa Derridaja (1999; 2000a; 2000b; 2002; 2005), ki so vplivala na številne avtorje in avtorice (Candea, 2012; Shryock, 2012; Jelnikar, 2015; Bjelica, 2018) ter spodbudila proučevanje gostoljubja v kontekstu migracij (Rosello, 2001; German Molz in Gibson, 2007; Gibson, 2012; Rozakou, 2012; Harney, 2017; Berg in Fiddian-Qasmiyeh, 2018; Carpi in Šenožuz, 2018). V prvem delu članka z naslovom *Migracije in gostoljubje* bodo uvodoma na kratko predstavljena razmišljanja Juliana Pitt-Riversa in Jacquesa Derridaja, nato pa še nekatere ključne ugotovitve sodobnih raziskovalcev in raziskovalk gostoljubja v kontekstu migracij. V drugem poglavju *Gostoljubje v Veliki Kladuši* pa bodo analizirane različne prakse gostoljubja, ki jih lahko ločimo na fazo odprtega gostoljubja in na fazo kriminaliziranega gostoljubja.

Migracije in gostoljubje

V antropologiji je bila tema gostoljubja vseskozi prisotna, saj je vse od začetkov terenskega dela pomenila ključni pogoj za etnografsko raziskovanje (Candea in Col, 2012: S3). Vloga antropologa kot gosta je prisotna v številnih delih (Malinowski, 1992[1922]; Mauss, 1996[1923/24]; Evans-Pritchard, 1940; Geertz, 1973; Pitt-Rivers, 2012[1977]; Herzfeld, 1987; Rivière, 2000; Stasch, 2009; Candea in Col, 2012; Candea, 2012; in dr.), pri čemer je pogosto poudarjena ambivalentnost njegove pozicije in pozicije gosta sploh. V tem smislu so še vedno povedne besede Juliana Pitt-Riversa (2012[1977]), ki je pred skoraj pol stoletja pisal o zakonu o gostoljubju.⁷ Pitt-Rivers analizira predstavo o gostu, ki je obenem svet in nevaren, ker prihaja iz

⁷ Nekaj desetletij pred njim je o zakonu o gostoljubju pisal tudi Marcel Mauss, ki izvor zakona o gostoljubju vidi v obdarovanju. Mauss (1996[1923/24]: 54–55) gostoljubje razume kot del menjalnih procesov ali vzajemnih obdarovanj, s katerim ustvarjamo vezi in ohranjamo mir tako med ljudmi, kot tudi med ljudmi in bogovi.

zunanjega sveta, zato se njegov status nahaja v vmesnosti med osovraženim tujcem in članom skupnosti, pri čemer je v skupnost vključen v praktičnem in ne v moralnem pomenu. Posledično na ambivalentnosti med zunanjim in notranjim svetom temelji tudi zakon gostoljubja, ki »vzpostavlja red prek sklicevanja na sveto, neznano spremeni v znano in konflikt nadomesti z vzajemnim spoštovanjem. Konflikta ne odpravi v celoti, temveč ga odloži in prepove, da bi se izrazil« (Pitt-Rivers, 2012[1977]: 513). Med bistvenimi elementi zakona o gostoljubju so po Pitt-Riversu naslednja pravila: med gostom in gostiteljem ne sme prihajati do rivalstva in sovražnosti; gostu je naloženo, da ne sme prevzeti vloge gostitelja (ne sme vzeti, kar mu ni bilo ponujeno, dajati ukazov ali izražati, kaj si želi), prav tako ne sme zavrniti, kar mu je ponujeno (ibid.: 515), obenem pa se od gostitelja zahteva, da varuje čast svojega gosta, skrbi za njegove potrebe in si tako zasluži njegovo hvaležnost (ibid.: 516–517). Ob tem je treba poudariti, da status gosta zaznamuje neenakost in začasnost. Na eni strani Pitt-Rivers gosta primerja z beračem, ki mora vseskozi dokazovati svojo neenakost in zase ne sme zahtevati pravic, saj bi s tem spodkopal svoj status in zdrsnil v vlogo osovraženega tujca (ibid.: 509). Na drugi strani pa gost lahko postane osovražen tujec tudi, če ne sprejme začasnosti svoje vloge ter zlorabi gostoljubje s tem, da predolgo ostane v gosteh (ibid.: 516–517).

Precej drugače pa na zakon o gostoljubju gleda Jacques Derrida. Medtem ko je Pitt-Rivers med prvimi antropologi, ki so gostoljubje postavili v središče svojih raziskav (2012[1977]), pa so provokativna filozofska razmišljanja Jacquesa Derridaja (1999; 2000a; 2000b) spodbudila širše interdisciplinarno raziskovanje te teme. Derrida vpelje zakon absolutnega gostoljubja, ki:

zahteva, naj odprem svoj dom in naj ne dajem le tujcu [...], temveč absolutnemu, neznanemu, anonimnemu drugemu, in naj jima *dam prostor*, jima dovolim vstopiti, priti in si vzeti prostor, ki jima ga dajem, ne da bi ju pri tem prosil za recipročnost (vstopal v pogodbo) ali spraševal za njuna imena. Zakon absolutnega gostoljubja zapoveduje prelom z gostoljubjem kot pravico, z zakonom ali s pravičnostjo do pravic. (Derrida, 2000a: 25)

Derrida zakon absolutnega in neomejenega gostoljubja postavlja v nasprotje s pogodbo (ali paktom) gostoljubja, kjer državni in drugi zakoni pogojujejo ter omejujejo pravice in dolžnosti (Derrida, 2000a: 25, 77). To nasprotje sovпада z etiko in politiko gostoljubja. Z etičnega vidika je gostoljubje neskončen, brezpogojen, nesebičen in neomejen (v smislu časa,

prostora, virov) dar, ki sega onkraj vsakega zakona, medtem ko s političnega vidika gostoljubje vedno vključuje omejitve: upravljanje in preračunavanje virov, ki niso neskončni, nacionalne meje itd. (Lin, 2016: 38). Derrida se zaveda, da je zakon absolutnega in neomejenega gostoljubja v popolnem nasprotju z državnimi in drugimi zakoni (Derrida, 2000a: 77), zato ga država ne more udejanjiti, ne da bi se odpovedala oblasti na svojem ozemlju. Čeprav se Derrida zaveda, da je ta ideal nedosegljiv, ga vpelje predvsem kot izziv, provokacijo ali vabilo k iskanju boljših načinov sobivanja z različnostjo (German Molz in Gibson, 2007a; Bjelica, 2018: 39).

Raziskovalci in raziskovalke (Rosello, 2001; Gibson, 2012; Rozakou, 2012; Harney, 2017; Carpi in Şenoğuz, 2018), ki so v zadnjih dveh desetletjih preizpraševali povezavo med gostoljubjem in migracijo, so se ukvarjali predvsem s tem, kako – če uporabimo Derridajevo sintagmo – politike gostoljubja določajo življenje migrantov/beguncev ter kakšne značilnosti in posledice ima retorika gostoljubja v posameznih nacionalnih državah. Kot ugotavljajo nekatere raziskovalke (Rosello, 2001; Rozakou, 2012; Carpi in Şenoğuz, 2018), je gostoljubje postalo osrednji pojem na področju azilnih in migracijskih politik, pri čemer ga pogosto uporabljajo tako politiki kot raziskovalci in raziskovalke migracij, ki nemoteno pišejo o »državah gostiteljicah« ter »politikah in državah sprejema« (Rozakou, 2012: 566). Obenem pa je nekritična raba besede gostoljubje popularna tako v proimigrantskem kot v antiimigrantskem diskurzu (Rosello, 2001). Mireille Rosello (2001) opaža, da gostoljubje nastopa v idealizirani, mitizirani podobi Francije, kjer se pojavlja hkrati kot tradicija, filozofska vrednota, etični imperativ, politično vprašanje in individualna praksa (Rosello, 2001: 6). Podobno opozarja Sarah Gibson (2012), ki v analizi diskurza o nacionalni gostoljubnosti v Veliki Britaniji dokazuje, da za legitimiranje tega diskurza politiki uporabljajo različne primere iz zgodovine, pri tem pa pozabljajo na dogodke negostoljubja (Gibson, 2012: 161). Sočasno z diskurzom o gostoljubnosti pa avtorica opaža krepitev diskurza o ranljivi državi, ki jo ogrožajo nevhvaležni prišleki in pri tem spodkopavajo mitološko gostoljubnost Velike Britanije (ibid.: 159–160): »Odprtost do drugega, na katero je Velika Britanija tako ponosna, paradoksalno povzroča tesnobo v zvezi z ranljivostjo Velike Britanije zaradi drugega.« (ibid.: 161)

Na problematičnost politične retorike o gostoljubju opozarjata tudi Estella Carpi in Hatice Pinar Şenoğuz (2018), ki sta na podlagi terenske raziskave v Turčiji in Libanonu ugotovili, da je humanitarni in politični diskurz o gostoljubju povzročil družbeno fragmentacijo tam, kjer prej ni obstajala. Najbolj marginalizirani člani turške družbe so se zaradi javnega diskurza o gostoljubju do sirske beguncev čutili zapostavljeni, kar je povzročilo konstruiranje Sircev kot gostov in Turkov kot gostiteljev v dve povsem ločeni

kategoriji, pri čemer so se Turki kot gostitelji čutili poklicani zavračati begunce (Carpi in Šenožuz, 2018: 10–13). Podobno je v Libanonu diskurz o gostih, kot so ga uporabljale tuje humanitarne organizacije, vzpostavil idejo teritorija, ki pripada Libanoncem, ne pa tudi Sircem (ibid.: 6–7). Avtorici tako skleneta, da je taka raba gostoljubja v državnem diskurzu ključno pripomogla k stopnjevanju nacionalizma (ibid.: 13).

V konstruiranju migrantov/beguncev kot gostov in nacije kot gostiteljice vidi Mireille Rosello »naturalizirano paradigmo« (Rosello, 2013: 127), pri čemer opozarja na sistemsko nasilje, ki spremlja proces konstruiranja tujca kot gosta. Avtorica poudarja, da se gostoljubje kot naturalizirana paradigma pogosto spremeni v identitetno politiko: nekateri subjekti so identificirani kot gostje, drugi pa kot gostitelji – ne glede na to, kaj dejansko počnejo v danem kontekstu. Tako se njihove identitete gosta ali gostitelja čedalje bolj utrjujejo, pri čemer se v primeru migrantov, ki ne migrirajo več, identiteta gosta trajno utrdi ali celo podeduje (Rosello, 2013: 127). Ista avtorica tudi ugotavlja, da konstruiranje migranta kot (večnega) gosta prikrije razlog, zaradi katerega so te osebe prišle v določeno državo. Za migrantske delavce, ki so prišli kot najeta delovna sila, je beseda gost povsem neprimerna, saj njihova prisotnost nima ničesar opraviti z gostoljubjem: njihovo delo ni darilo delodajalcem, pa tudi pogodba, ki jo z njimi sklene delodajalec, ni izraz njegove radodarnosti. V politični retoriki raba »metafore gostoljubja zabriše razliko med diskurzom pravic in diskurzom radodarnosti, jezikom družbenih pogodb ter jezikom obilja in obdarovanja« (Rosello, 2001: 9).

Poleg zapsanega se zdi pomembno opozoriti tudi na povezavo med gostoljubjem in nadzorom. Za številnejše prihode migrantov/beguncev se v različnih evropskih državah pogosto uporablja metafora poplav, kar po Sarah Gibson nakazuje, da država izgublja nadzor nad svojim ozemljem in mejami (Gibson, 2012: 162). Nasprotno pa ima metafora gostoljubja konotacijo ponovne vzpostavitve državnega nadzora in suverenosti nacionalne države (ibid.: 163). Poleg metafor je po Nicholasu De Maria Harneyju (2017) tudi v institucionaliziranih oblikah gostoljubja mogoče videti načine ohranjanja družbenega reda, s katerimi se države odzovejo na приход migrantov/beguncev (Harney, 2017: 3). Glede na to, da migrant/begunec kot gost v varnostnem diskurzu sodobnih držav pomeni grožnjo, se gostoljubje do njega udejanja skozi biometrične metode, gradnjo »sprejemnih« in deportacijskih centrov (Harney, 2017: 3). Podobno meni Katerine Rozakou, ki analizira govor nekdanjega grškega ministra za notranje zadeve. Ob odprtju deportacijskega centra v Grčiji je minister to institucijo opredelil kot »center gostoljubja«, pri čemer se je skliceval na *filoksenio* ali gostoljubje kot »tradicionalno grško vrednoto« ter poskušal s tem utišati očitke

mednarodne javnosti o slabih eksistenčnih razmerah, v katerih živijo begunci v Grčiji (Rozakou, 2012). Rozakou pokaže, da uporaba izraza gostoljubje v tem primeru ni paradoks, saj se »gostoljubne« dejavnosti grške države in nevladnih organizacij umeščajo v biopolitične prakse, ki begunce oziroma prosilce za azil spreminjajo v pasivne sprejemnike grškega »gostoljubja« v obliki nadzora, pomoči in skrbi (Rozakou, 2012: 573).

Vendar pa fenomena gostoljubja ni mogoče reducirati le na ideološko retoriko nacionalnega gostoljubja in na državne institucije na področju migracijskih politik. Gostoljubje obstaja tako v retoriki in zakonih nacionalnih držav, kot v družbenih praksah posameznikov in posameznic (Rosello, 2001: 6–7), ki jih v vsakdanjem življenju izumljajo, opuščajo, redefinirajo. Vendar pa prakse gostoljubja, sploh ko gre za gostoljubje do migrantov/beguncev, nikoli niso povsem zasebne, saj obstajajo v kategorijah, ki jih je definirala država: »Gostiteljeva hiša je podrejena nacionalnemu ozemlju in zasebne geste gostoljubja so vedno podkategorija oziroma so izpostavljene nacionalnemu gostoljubju.« (Rosello, 2001: 37) V svojem delu *Postkolonialno gostoljubje: Imigrant kot gost* (2001) Mireille Rosello analizira »subverzivne«, »disidentske« prakse gostoljubja do migrantov/beguncev v Franciji. Avtorica pokaže, da je francoska država vzpostavila novo zakonodajo na področju urejanja in nadzora nad gostoljubjem, nato pa začela zaradi »zločinov iz gostoljubja« (Rosello, 2001: 43) preganjati francoske državljane, ki so sprejeli nedokumentirane migrante v svoje domove. V tem kontekstu je po Mireille Rosello pretekla opozicija med migrantom/beguncem in državo postala triangularna, saj po novem vključuje gostitelja, ki je odgovoren državi. S tem je država prenesla del nadzora nad migranti/begunci v zasebna domovanja, obenem pa gostoljubje ni več povezano z osebnimi predstavami o radodarnosti, temveč z državnimi zakoni in modelom gostoljubja, ki jih ti narekujejo (Rosello, 2001: 39).

Gostoljubje v Veliki Kladuši

Velika Kladuša kriči iz obupa, v njej je nešteto strahotnih zgodb, ki jih je treba povedati. Velika Kladuša pomeni uničujoče posledice nehumanega političnega sistema, ki je opustošil življenje tisočev ljudi. Velika Kladuša je nepretrgan tok izčrpanih duš in ranjenih teles, ki pričajo o nasilju, storjenem na naših mejah. (No Name Kitchen, 2019b)

Militarizacija meje med Bosno in Hercegovino in »trdnjavo Evropo« je redefinirala geopolitični položaj Velike Kladuše in jo spremenila v množičen tranzitni prostor s funkcijo poostritve nadzora in upočasnitve gibanja proti Evropski uniji (Meh, 2016: 274). »Izčrpane duše in ranjena telesa,« o katerih govori citat, tukaj niso več stvar medijskih novic ter nevidnega dogajanja v hrvaških gozdovih. Šele zunaj Evropske unije, na drugi strani hrvaško-bosanske meje, je evropska migracijska politika materialno navzoča, njene posledice pa so dobro vidne tudi naključnemu opazovalcu ali opazovalki.

Eksternalizacija evropske meje je okrepila in redefinirala že obstoječo marginalnost Velike Kladuše (Urbańska, 2019) in dodala nov mejnik v nje- no nenavadno zgodovino. Na tem območju je namreč potekala »večsto- letna meja« med Osmanskim cesarstvom in Habsburškim imperijem, kon- struirana tudi kot meja med Vzhodom in Zahodom. Leta 1950 je mesto zaznamovala t. i. Cazinska Buna, edini organizirani kmečki upor v SFRJ proti komunistični oblasti, ki je na tem področju uvajala nepriljubljene ukrepe. Uporu so sledili ostri povračilni ukrepi oblasti, po katerih je bilo območje še desetletja zapostavljano, nekateri njegovi prebivalci pa žrtve diskriminacije (Križičnik Bukić, 2017: 234–235). Tudi med zadnjo vojno na Balkanu je imela Velika Kladuša nenavadno vlogo, saj je mesto postalo prizorišče oborože- nega boja med Muslimani. Fikret Abdić je namreč razglasil t. i. Avtonomno pokrajino Zahodno Bosno in organiziral odpiranje taborišč v Veliki Kladu- ši, da bi zapirali tiste, ki so vzpostavitev Avtonomne pokrajine nasprotovali (Dnevnik, 2002). Za razumevanje današnje politične realnosti v Veliki Kladu- ši je danes povedno dejstvo, da je bil Abdić potem, ko je bil na Hrvaškem prepoznani kot vojni zločinec in obsojen na zaporno kazen, izvoljen za žu- pana Velike Kladuše (Hvalc in Andrinek, 2017). To funkcijo opravlja še danes ter tako pomeni otipljivo kontinuiteto z dogajanjem med vojno.

Zgodovinsko obremenjeno in ekonomsko deprivilegirano mesto, ki se danes sooča z množico migrantov/beguncev,⁸ postaja prizorišče večplast- ne tenzije med spontanim gostoljubjem lokalnega prebivalstva in čedalje bolj restriktivnimi (evropskimi in lokalnimi) politikami, ki ne kriminalizirajo le migrantov/beguncev, temveč tudi vse oblike solidarnosti z njimi. V Ve- liki Kladuši se tako sočasno izvajajo represivne prakse evropske migracij- ske politike in različne oblike upora proti tem politikam. Te se udejanjajo v spontanem gostoljubnem praksah lokalnega prebivalstva, v aktivizmu čedalje bolj kriminaliziranih mednarodnih prostovoljcev ter v vztrajnosti in odloče- nosti migrantov in beguncev, da bodo – vsemu navkljub – vendarle prečkali mejo in se prebili v Evropo.

⁸ Samo od leta 2018 so lokalne oblasti in Evropska komisija evidentirale 24.000 prihodov v BiH, številka pa pomeni znatno povišanje v primerjavi z letom 2017 (European Commission, 2019).

»Igro [*the game*, op. a.] sem igral petnajstkrat v zadnjih sedmih mesecih. Zdaj ne morem več igrati, poškodoval sem si nogo. Ne morem hoditi, zato bom šel z avtobusom ali z vlakom.« (sogovornik na poti v Evropo, 9. november 2019) Igra, ki jo omenja naš sogovornik v »žargonu« migrantov/beguncev, pomeni tvegan poskus prečkanja hrvaškega ozemlja in hrvaško-slovenske meje, ne da bi ga oblasti nasilno vrnile v Bosno in Hercegovino. Poskusi prečkanja meja, s katerimi si migranti/begunci želijo ponovno pridobiti odvzeto svobodo gibanja, pomenijo preigravanje eksteralizacijskih pravil in izzivanje evropskega ideala teritorialnosti, mobilnosti in varnosti (Meh, 2016: 273).

V Veliko Kladušo se – po izgubljeni partiji »igre« – vsakodnevno vračajo ljudje, ki so doživeli policijsko nasilje, nehumano ravnanje in kaznovanje (Kogovšek Šalamon, 2019: 80). Poleg že evidentiranih oblik nasilja hrvaških in slovenskih policistov nad migranti/begunci (slačenje migrantov v zimskih razmerah, uporaba ognja, potapljanje v vodi, pretepanje in kraje) (Border Violence Monitoring Network, 2019), so sogovorniki izpostavljali še druge: »S palico so me topli po kolenih«, »toplji so po nogah, da sem pokleknil«, »pohodili so mi očala«, »razbili so očala meni in vsem, ki smo jih imeli«. Pogosto omenjene prakse poškodovanja nog in očal imajo skupno značilnost: usmerjenje so v imobiliziranje migrantov/beguncev (Tuccillo Castaldo, 2008), v onemogočanje njihovega premikanja proti Evropski uniji.

Čeprav odločitev za utrjevanje meja Evropo potiska v »začaran krog čedalje večje militarizacije« (Božič, 2016: 237), ograje in nasilni *push-backi* ne omajajo avtonomije migracij (Papadopulos in Tsianos, 2013) – namere ljudi za dokončanje poti, ki za mnoge traja več let. Svojega položaja sogovorniki, s katerimi smo se pogovarjali, ne doživljajo kot ujetost na ozemlje Bosne in Hercegovine, temveč kot prehodno fazo, v kateri se pripravljajo na novo priložnost za »igranje igre« (Urbańska, 2019). Kljub izjemno težkim življenjskim razmeram⁹ sogovorniki želijo ostati v Veliki Kladuši, ki je v neposredni bližini hrvaške meje.

Kako razmišljati o gostoljubju v kraju, ki se sam spopada z revščino in izseljevanjem, kjer so posledice eksteraliziranih meja Evropske unije opazne na vsakem koraku in kjer lokalne oblasti »situacije ne obvladujejo več« (Amnesty International, 2019: 30–31)? Poseganje evropske in lokalne migracijske politike na področje gostoljubja lahko razumemo kot proces postopne dehumanizacije migrantov/beguncev. Na podlagi terenskega gradiva lahko to postopno dehumanizacijo opazujemo skozi spreminjanje praks gostoljubja, pri čemer je mogoče ločiti dve fazi. Prvo fazo lahko opre-

9 Ravno v času pisanja tega članka se zapira kamp Vučjak, samo nekaj kilometrov oddaljen od Velike Kladuše, v katerem so bile razmere »najslabše v Evropi«, bivanje v neogrevanih šotorih brez dostopa do pitne vode pa v mrzlih decembrskih nočeh življenje ogrožajoče (Are You Syrious, 2019b).

delimo kot fazo *odprtega gostoljubja*, v kateri biooblastne kategorizacije obstajajo, vendar se državna oblast ne vpleta v zasebne prakse gostoljubja, zato lahko potekajo nemoteno. Drugo fazo pa je mogoče definirati kot fazo kriminaliziranega gostoljubja, kjer geste gostoljubja do migrantov/beguncev prinašajo lokalnim prebivalcem in aktivistom vsakodnevno preverjanje in grožnje policije, obiske inšpektorjev in visoke globe. To postopno poseganje državnih oblasti v zasebno in kriminaliziranje solidarnosti do migrantov/beguncev je bilo opazno tudi v bližnji Srbiji (Stojić Mitrović in Meh, 2015; Davy, 2019) in na Hrvaškem (Bužinkić in Hameršak, 2018; Amnesty International, 2019). Na podlagi analize preteklega dogajanja na Hrvaškem je bilo opaziti podobno kot danes v Bosni in Hercegovini: v prvih fazah po prihodu beguncev so prevladovali pozivi politikov k solidarnosti, ki so se v naslednjih fazah spremenili v politično retoriko o nujnosti povečanja nadzora nad begunci in zaščiti nacionalne meje (Vidović v Pavić, 2016).

Odprto gostoljubje

Fazo odprtega gostoljubja lahko v Bosni in Hercegovini zaznamo v letu 2018, ko država postane del balkanske poti. O tem poročajo različni viri (Gadzo, 2018; 24ur, 2018), ki primerjajo neodzivnost lokalnih oblasti in izjemno gostoljubnost prebivalcev Velike Kladuše: »Domačini skupaj z mednarodnimi prostovoljci toplo pozdravljajo ljudi na bosansko-hrvaški meji ter se trudijo, da jim izkažejo podporo in solidarnost.« (Are You Syrious, 2018); »Ljudje so tukaj zelo dobri.«; »Prebivalci Velike Kladuše so gostoljubni.«; »Ti ljudje tu pomagajo.« – to so stavki, ki jih smo jih pogosto slišale tudi v naših pogovorih z migranti/begunci.

V naracijah lokalnih prebivalcev je mogoče zaslediti istovetenje z begunsko izkušnjo ljudi na poti, saj so njihovi spomini na vojno (in begunstvo) še vedno živi. »V vojni ni nihče umrl od lakote, pa tudi v miru ne bo,« se glasi slogan lokalne gostilne, ki je ob prihodu migrantov/beguncev leta 2018 začela ponujati brezplačen obrok vsem, ki so ga potrebovali. Slogan lastnika gostilne lahko beremo kot evokacijo medvojne solidarnosti, ki je reševala življenje, in hkrati kot posmeh absurdnosti položaja, v katerem ljudje na pragu Evropske unije stradajo.

Dojemanje migrantov/beguncev kot »dobrih gostov« (Shryock, 2012: S22) je vzrok za številne spontane geste gostoljubja, o katerih poročajo tudi naši sogovorniki. Zaposlena v gostinskem obratu je na vprašanje, kako so migrante/begunce sprejeli prebivalci Velike Kladuše, odgovorila:

Na začetku smo jim odprli vrata, dali vse, kar smo lahko dali. Moja hči je en tak srčen človek in mi je rekla: »Mama, dajmo jim dormeo.« Bil je nov dormeo, komaj kdaj smo ga uporabili. Jaz sem rekla, naj bo. Jim damo, saj nimajo kje spati. Dali smo jim hrano, obleko, kar smo lahko. (zaposlena v gostinskem obratu v Veliki Kladuši, 8. november 2019)

Ta množična gostoljubnost se sklada z gostoljubnostjo kot pomembno vrednoto islama, ki je v Veliki Kladuši prevladujoča religija. V enem od Hadisov¹⁰ je zapisano: »Poslanec Muhammed, a. s., je rekel: »Kdor veruje v Allaha in v Sodni dan, naj lepo pogosti svojega gosta.« (Porić in dr., 2015: 58) Hadisi omenjajo več priložnosti, ko Mohamed in Ibrahīm¹¹ izkazujeta gostoljubje ter s tem kažeta vdanost bogu, pri čemer se predstava o dobrem muslimanu enači s predstavo o gostoljubnem muslimanu. V islamu gostoljubje ne pomeni radodarnosti, temveč obvezo, ki se nanaša tako na gostitelja, da izkaže gostoljubje, kot na gosta, da ga sprejme. Takole nam je rekel lokalni imam v intervjuju 9. novembra 2019:

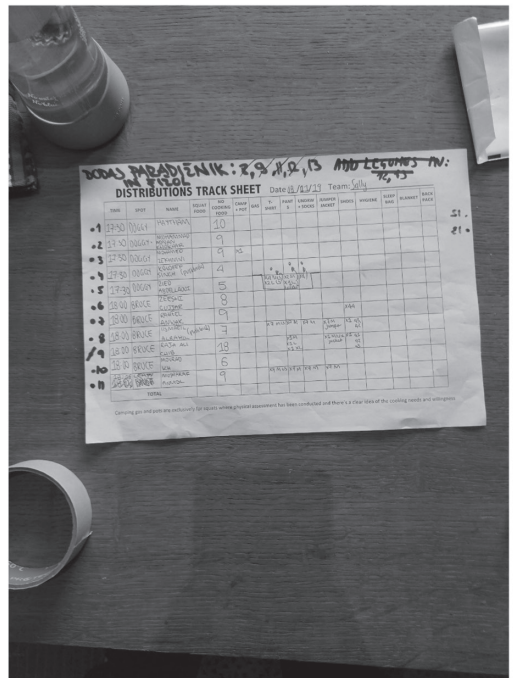
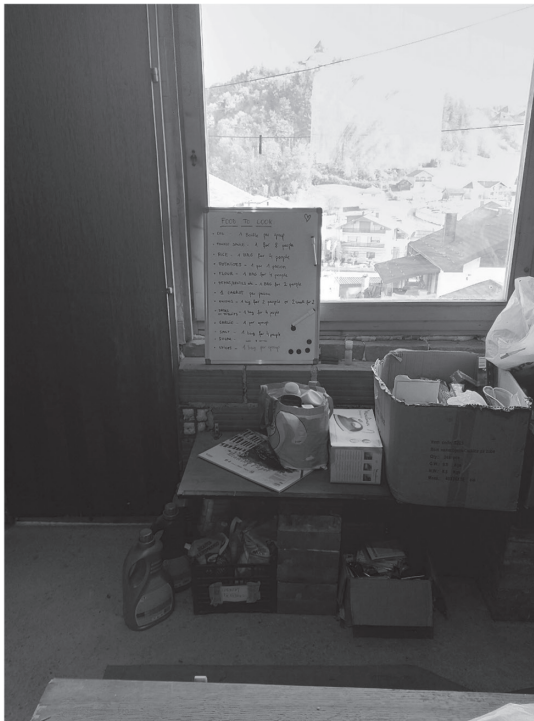
Gost ima pravico ostati dan in noč. Takrat je gostitelj dolžen gosta pogostiti z najboljšim, kar ima. Pravo gostoljubje pa pomeni, da se gosta gosti tri dni in tri noči. Če ga gosti več kot tri dni, opravi dobro delo ali *sadako*.

Gost je v islamu svet, saj »v hišo, v katero vstopi gost, vstopi tudi božji blagoslov« (ibid.). Nasprotno pa je človek, ki ne izkazuje gostoljubja, grešen, skladno s tem pa »ljudstvo, ki zavrača goste, nima *hajre* [etični pojem za dobro v islamu, op. a.]« (ibid.).

Faza odprtega gostoljubja, ki zaznamuje prvo obdobje po prihodu večjega števila migrantov/beguncev, ni omejena le na območja, kjer je večinsko prebivalstvo muslimanske veroizpovedi. Podobno solidarne in gostoljubne so bile začetne reakcije prebivalcev v drugih delih Bosne in Hercegovine (Leslie, 2018), Srbije (Mitrović Stojić in Meh, 2015), Hrvaške (Pavić, 2016) in drugod. Na vseh omenjenih območjih, vključno z območjem Velike Kladuše, je vloga državnih oblasti v tej fazi omejena na biooblastno prakso ločevanja ljudi na kategorije, a ne posega v gostoljubne prakse, ki se dogajajo na domovih, v gostinskih obratih in prostorih mednarodnih prostovoljcev in aktivistov. V tem smislu gostoljubje ostaja domena zasebnega.

10 Hadisi so po islamskem izročilu vse, kar je »Božji poslanec Muhammed, a. s., rekel, delal ali odobril«, ter »ponazarja rabo Božjega razodetja v praksi in njegove posebnosti, hkrati pa ponuja razlage, potrebne za njegovo razumevanje« (Porić in dr., 2015: 84–85).

11 Tudi Koran na več mestih omenja dogodek, ko so v goste k Ibrahīmu prišli trije božji sli v podobi lepih mož. Ibrahīm jih je pogostil z rejenim teletom in se prestrašil njihove zavrnitve (niso se namreč prehranjevali kot navadni ljudje) (Koran, 2014: 178, 418–419).

S terenskega dela. Foto: avtorice.

Kriminalizacija gostoljubja

Medtem ko so leta 2018 zapisi o dogajanju v Veliki Kladuši še ohranjali vznesene tone o gostoljubnosti lokalnih prebivalcev do migrantov/beguncev, pa se je v letu 2019 to spremenilo. Na kavarnah in restavracijah so se začeli pojavljati napisi »Tujcem brez dokumentov prepovedan vstop« (Krajina.ba, 2019), posamezne ustanove so na okna namestile rešetke, vrata nekaterih trgovin pa ostajajo zaklenjena, dokler se zaposleni ne prepričajo o tem, kdo stoji pred njimi (Eva Fekonja, terenski zapis, 10. november 2019). Na podlagi pomanjkljivih virov in kratkotrajne terenske raziskave je težko ugotoviti, kaj vse je pripomoglo k tej spremembi. Zagotovo je odločilno vplival porast varnostnega diskurza na nacionalni in regionalni ravni, ki se je kazal kot odziv na utrjevanje meja Evropske unije in z njim povezano število *push-backov* (Are You Syrious, 2019a). Sogovorniki iz Velike Kladuše so spremenjen odnos do migrantov/beguncev pogosto pripisovali spoznanju, da njihova prisotnost ne bo kratkotrajna:

Na začetku smo sprejeli begunce. Kupovali smo jim hrano, tople nogavice, odprli smo vrata džamije, da so lahko tu spali. [...] Prosili smo ljudi, naj jih tudi oni sprejmejo v svoj dom. Veliko ljudi se je odzvalo, jim izkazalo gostoljubje. Vsaj sto do dvesto ljudi je spalo v džamiji in po domovih ljudi. Mislili smo, da je to začasno. A oni so še kar ostajali mesece in mesece in nismo mogli več. (imam, 9. november 2019)

Kot je bilo že zapisano, je v islamu gostoljubje obveza, ki temelji na začasni prisotnosti gosta.¹² To značilnost ima gostoljubje tudi v drugih kontekstih. Po Harneyju (2017) je vedno povezana z začasnostjo, saj poskuša gostitelj nadzorovati čas trajanja obiska ter ustvariti kontekst, v katerem je zanj obisk obvladljiv in v katerem obdrži suverenost. Podobno piše Pitt-Rivers, ki poudarja, da se tedaj, ko gost ostane predolgo, to lahko dojema kot zloraba, ki spremeni gostoljubje v sovražnost (Pitt-Rivers, 2012: 516–517). Vendar pa je na podlagi terenskega gradiva razvidno, da so, poleg časovne dimenzije lokalni prebivalci migrantom/beguncem pripisovali tudi vrsto drugih značilnosti, ki se niso skladale z njihovo predstavo o »pravilnem obnašanju gosta«:

12 Pri predstavi o »predolgi« prisotnosti gosta – migranta/begunca – v Veliki Kladuši je opazen tudi vidik homogenizacije migrantov/beguncev. Čeprav ostajajo posamezni migranti/begunci v Veliki Kladuši le omejen čas, jih prebivalci zaradi homogenizirane predstave dojemajo kot monolitno enoto, ki že predolgo ostaja v mestu. Ta pogled, ki ni omejen le na Veliko Kladušo, iz kompleksnega mnoštva identitet in osebnih zgodb ustvari predstavo o enovitem in abstraktnem migrantu/beguncu.

Eni se lepo obnašajo, drugi ne. Slabi gostje so, ker vlamljajo v hiše, požigajo, kradejo. Nihče več ni prijazen do migrantov, ker jih je preveč, preveč je slabih. Mojo babico so dostikrat okradli, ko je ni bilo doma, so ji vlomili v stanovanje. Če bi se lepše obnašali, bi vsakdo pomagal, bi bili lahko gostje. Ko so začeli prihajati migranti, nismo vedeli, kaj nas čaka, zdaj moraš veliko bolj paziti na stvari, da ti česa ne ukradejo. (prebivalec Velike Kladuše, 8. november 2019)

Ko so spali v džamiji, so v zahvalo umazali preprogo, ki je zelo draga. Nič niso kazali hvaležnosti! Mi pa smo jih sprejeli v džamijo. [...] Vse je bilo umazano, ker se niso umivali. Preprogo smo morali zamenjati. [...] Imajo hude nalezljive bolezni, so kriminalci, se pretepajo, tihotapijo. (prebivalka Velike Kladuše, 9. november 2019)

Te ksenofobne in rasistične predstave o migrantih/beguncih kot »nehvaležnih gostih«, ki izigravajo lokalno gostoljubje, se povsem skladajo s prevladujočim antiimigrantskim diskurzom v državah Evropske unije. Že pred dvema desetletjema je bilo v Sloveniji mogoče zaznati zelo podobne politične in medijske konstrukcije, ki viktimizirajo lokalno prebivalstvo (Doupona Horvat in dr., 1998; Jalušič, 2001; Kralj, 2008), migrante/begunce homogenizirajo (ibid.), jih portretirajo kot kužne in nehigienične (Pajnik, Lesjak-Tušek in Gregorčič, 2001; Lipovec Čebtron, 2002), moralno dvomljive in v kriminal usmerjene subjekte (glej Doupona Horvat in dr., 1998; Jalušič, 2001). Tako kot so v Sloveniji te konstrukcije legitimirale institucionalizirano nasilje do migrantov/beguncev ter normalizirale ksenofobijo in rasizem (Jalušič, 2001: 40), je bilo tudi v izjavah sogovornikov iz Velike Kladuše opaziti, da so te predstave uporabljene kot izgovor za odpravo gostoljubnih praks. Vendar pa bi bilo kratkovidno pripisovati ta preobrat le spremembi na lokalni ravni. Kot je bilo že omenjeno, se je kot odziv na utrjevanje meja Evropske unije v Bosni in Hercegovini stopnjeval varnostni diskurz, ki je sprva kriminaliziral migrante/begunce, pozneje pa tudi vse, ki imajo z njimi opravka, kar sta Marta Stojić Mitrović in Ela Meh poimenovali »nalezljivost ilegalizacije« (2015: 623). Kot je bilo že prej nakazano, ta sprememba iz odprtega v kriminalizirano gostoljubje ni nič novega: o zelo podobni dinamiki pričajo nedavne raziskave v drugih balkanskih državah (Stojić Mitrović in Meh, 2015; Bezec, Speer in Stojić Mitrović, 2017), pa tudi v Zahodni Evropi (Rosello, 2001; Fekete, 2017; Webber, 2017).

Mi smo jih sprejeli. Lahko so tu jedli. Za majhen denar ali zastoj. Tudi spali so pri nas, tudi brezplačno, ni bil problem. Potem pa je vse to postal problem: nas je sosed prijavil! Na srečo takrat ni bilo nobene-ga tu. [...] Postali smo bolj previdni, a smo jim še naprej dajali jesti, spati. Manj. Manj smo jih sprejeli, normalno, ne? Potem pa inšpekcija: so prišli prvič, drugič. Smo ravno pospravili za njimi, pa so prišli inšpektorji. So vse pregledali: kuhinjo, sobe. Vse. Drugi so dobili globe. Visoke. Mi ne, na srečo. Od takrat jih ne sprejemamo. (lastnica lokala v Veliki Kladuši, 8. november 2019)

Kot kažejo citat in številna mednarodna poročila (Are you Syrious, 2019a; No Name Kitchen, 2019a), so lokalne oblasti poostrele nadzor nad prostori, kjer se zadržujejo migranti/begunci (gostinskimi obrati, gostišči, zasebnimi domovi ...) ¹³, pri čemer so prebivalce Velike Kladuše, ki so še izkazovali gostoljubja, kaznovali z denarnimi kaznimi. O podobnem dogajanju v Franciji piše že omenjena Mireille Rosello, ki ugotavlja, da se s tem, ko začne državna politika intenzivno vstopati na področje gostoljubja, obveznost preverjanja identitete gosta prenese na gostitelja. To gostitelja prisili, da prevzame odgovornost za »interpretacijo in dekodiranje telesa drugega« (Rosello, 2001: 38), lokalno prebivalstvo pa tako postane podaljšek biooblasti na področju zasebnega.

Odzivi na kriminalizacijo gostoljubja in poostren nadzor lokalnih oblasti so glede na besede in prakse sogovornikov večplastni. Zelo shematično bi lahko njihove reakcije na kriminalizacijo gostoljubja razvrstili v tri kategorije: prvič, podreditev kriminalizaciji in prenehanje z gostoljubnimi praksami; drugič, barantanje med poslušnostjo in uporom; in tretjič, odkrit upor in nadaljevanje gostoljubnih praks. V vseh odzivih pa je pri gostoljubju opaziti tenzijo med javnimi in zasebnimi sferami gostoljubja, zaradi česar te tri kategorije niso jasno ločene, temveč se med seboj prepletajo. Takole je na naša vprašanja odgovarjal imam (9. november 2019):

Zakaj jim [beguncem/migrantom, op.a.] ne morete več nuditi gostoljubja?

13 Koncept gostoljubja uporabljamo tudi v povezavi z lokali in restavracijami. Večina gostinskih objektov migrantov/beguncev v Veliki Kladuši ne sprejema, ker se bojijo, da drugi gostje zaradi njihove prisotnosti ne bodo več obiskovali lokala, poleg tega se bojijo tudi globe in stigme v majhni skupnosti. Lastnike gostinskih obratov, ki so se vseeno odločili odpreti vrata migrantom/beguncem, dojemamo kot gostoljubne, ker so se ob množičnem zapiranju gostinskih obratov za migrante/begunce ter kjub tveganju glob, stigme in izgube drugih gostov odločili upreti kriminalizaciji gostoljubja.

[...] Zaprli smo jim vrata džamije, tu ne morejo več spati. Lahko pa vstopijo vanjo v času molitve, kot vsi drugi verniki.

Ali ni to v konfliktu z obvezo o gostoljubju, ki je naložena vsakemu muslimanu?

Ja, to je konflikt. Mogoče nam jih je Alah poslal, da nas preverja. A država, državni zakon prepoveduje tako gostoljubje in nas kaznuje, če jih sprejmemo. Naša država je sekularna, zato se moramo držati njenih zakonov.

Medtem ko imamova stališča nedvoumno kažejo, da je s praksami gostoljubja prenehal zaradi pritiska oblasti, pa je v ravnanju nekaterih prebivalcev opaziti barantanje med poslušnostjo in uporom kriminalizaciji gostoljubja, zaradi česar svojih praks ne opustijo, temveč jih prilagodijo:

Zdaj, prej, ravno prej, je eden prišel prosit za kavo. Morala sem jih zavrniti, ni mi vseeno, da moram reči ne. Se vprašam, kaj, če bi bil na njihovem mestu moj sin? Ravno toliko je star, kot ta fant, ki je vprašal, ali lahko popije kavo. [...] Šef mi je rekel, da ne smejo v lokal, ker bodo motili goste. Šef se boji, da ne bo drugih gostov. [...] Ja, pa tudi tega, da bi dobil kazen, se boji. Jaz pa jim potem, ko zaprem lokal, dam zunaj vse bureke, sirnice, kruh – vse, kar ostane. Oni to že vedo, pridejo, ko končam, in jim dam vsaj to. (natakarica v lokalu v Veliki Kladuši, 8. november 2019)

Vsako noč po deseti uri se v gozdu srečam s temi učiteljicami, ki prinesejo kaj hrane, oblek. Potem to razdelim med tiste, ki potrebujejo. [...] Zdaj se jih veliko boji prinašati v gozd ponoči – prej jih je bilo več, lahko so prinesle na glavni trg, pa si je vsak vzel, kar je potreboval. [...] A nekaj jih še vedno hodi, vsak večer ali vsak drugi večer. (sogovornik na poti v Evropo, 8. november 2019)

Iz zgornjih citatov je očitno, da so se prakse, ki so bile še pred nekaj meseci kolektivno razširjene in družbeno nagrajevane, prestavile v domeno ilegalnosti. O podobnih taktikah skrivanja, ki spominjajo na partizansko delovanje med drugo svetovno vojno, govori tudi terenski zapis, ki je nastal med pogovorom z mednarodnimi prostovoljci oziroma aktivisti:

Prostovoljka nam pripoveduje o »težavah, ki jih imajo s policijo. Njihovo stanovanje je ves čas pod nadzorom, nekateri njeni kolegi so bili obtoženi dela na črno in izgnani iz države.« [...] Zaradi nadlegovanja in ker jih preganja policija, so začeli pomoč (hrana, obleka in drugo) razdeljevati v odmaknjenih predelih mesta ali zunaj njega, za komunikacijo z migranti/begunci pa uporabljajo različne kompleksne taktike za dogovarjanje o času in kraju srečanja. (Eva Fekonja, terenski zapis, 10. november 2019)

Policijsko nadlegovanje, ki je omenjeno v terenskem zapisu, lahko dojemamo kot eno od stopenj naraščajočega kriminaliziranja oseb, ki prihajajo v stik z migranti/begunci (glej tudi Jalušič, 2019: 114). V primeru Velike Kladuše je postopno kriminaliziranje najbolj vidno v gostinskih obratih. Redke posameznike, ki se odkrito upirajo kriminalizaciji gostoljubja ter se ne pustijo motiti pri strežbi migrantov/beguncev s hrano in pijačo (po navadi po znižani ceni ali brezplačno), nenehno nadlegujejo policija in inšpektorji:

Lastnik nekega lokala poroča, da ga je obiskalo sedem inšpektorjev iz sedmih različnih sektorjev. Vsak je našel kakšno »napako«, zato je moral lokal za en teden zapreti, da je napake odpravil. Ko je po enem tednu odprl vrata svojega lokala, jih je znova odprl za vse – tako za lokalne prebivalce, kot za migrante/begunce. Ker je v bližini njegovega lokala otroški vrtec, prejema tudi dopise staršev o tem, da je na ulici preveč migrantov/beguncev in »da je slabo, da otroci gledajo migrante«. Pritožbe prihajajo tudi z bližnje šole. Ironično je, da je bila ta šola nekoč zatočišče za begunce iz zadnje balkanske vojne. (Tina Ivnik, terenski zapis, 9. november 2019).

Vendar pa je iz terenskega gradiva razvidno, da tudi te geste gostoljubja čedalje bolj vodi selektivna logika, zaradi katere tudi »uporniški« prebivalci Velike Kladuše čedalje pogosteje delijo migrante/begunce na »dobre« in »slabe« goste (Shryock, 2012):

Ko smo z dvema Maročanoma sedli za mizo, je lastnik lokala prišel do nas in najprej vprašal Maročana, ali sta iz Alžirije. Rekla sta, da sta iz Maroka. Kmalu zatem sta se nam za mizo pridružila še dva Alžirca. Ko sta lastniku povedala, da sta iz Alžirije, je ta zahteval, da gresta ven iz

restavracije. Rekla sem, da sta naša prijatelja, on pa je odvrnil, da gremo lahko vsi skupaj ven, če želimo. Zabrutil nam je, da ima on druge goste in da Alžirci vedno delajo probleme, on pa mora drugim gostom lokala, ki ne delajo problemov, omogočiti mirno vzdušje. Vse to je povedal v zelo nestrpnem tonu, ni hotel razpravljati in vztrajal je, da pri priči zapustimo prostor. (Tina Ivnik, terenski zapis, 9. november 2019)

Sklepne misli

V članku smo poskušale pokazati, da retorik o nacionalnem gostoljubju do migrantov/beguncev ne smemo enačiti z gostoljubnimi praksami lokalnih prebivalcev. Kot so pokazali že drugi raziskovalci (Rosello, 2001; Candea, 2012), je gostoljubje na nacionalni ravni ideološki diskurz, ki ga uporabljajo politiki za legitimacijo represivnih praks in za uveljavljanje suverenosti ter nadzora na državnem ozemlju (Rozakou, 2012; Gibson, 2012). Prakse gostoljubja posameznikov pa so konkretni dogodki, ki se dogajajo v zasebni sferi, vendar, kot je pokazala že Mireille Rosello (2001), te prakse nikoli niso povsem ločene od nacionalnih. Individualne, lokalne prakse gostoljubja so do določene mere vedno podrejene državnim politikam, saj zakonodaja določa, koga lahko gostimo in pod kakšnimi pogoji.

Kot je pokazala analiza terenskega gradiva iz Velike Kladuše, odnos med javnim in zasebnim zaznamuje intenziven vstop državnih politik na področje gostoljubja, ki transformira lokalne prakse gostoljubja do migrantov/beguncev. Po prvem poglavju prispevka, v katerem so bile na kratko predstavljene ključne ugotovitve nekaterih raziskovalcev gostoljubja, je v drugem poglavju prikazan obrat iz faze odprtega v fazo kriminaliziranega gostoljubja do migrantov/beguncev, pri čemer je v odzivih prebivalcev Velike Kladuše mogoče opaziti, da se nekateri povsem podrejajo kriminalizaciji gostoljubja, drugi z njo barantajo, tretji pa se ji odkrito upirajo.

Glede na to, da je v znanstveni produkciji na področju migracij koncept gostoljubja čedalje bolj prisoten, smo želele preveriti, do katere mere je ta uporaben pri analizi dogajanja v evropski tamponski coni, ki jo danes predstavlja Velika Kladuša. Na podlagi analize terenskega gradiva smo ugotovile, da je koncept gostoljubja uporaben tedaj, ko imajo lokalni prebivalci neposreden stik z migranti/begunci, obenem pa je prek tega koncepta mogoče razkriti različne dinamike, ki jih sproža kriminalizacija gostoljubja. Vseeno pa velja poudariti, da je treba biti pri uporabi tega koncepta previ-

den, saj lahko zamegli in popači določene odnose med lokalnimi prebivalci in migranti/begunci. Kot je ugotavljala že Rosellova (2001), lahko z identifikacijo migranta kot gosta dodatno utrdimo njegovo Drugost in ga postavimo v trajno nasprotje z lokalnimi prebivalci kot gostitelji. Poleg tega konstruiranje migranta/begunca kot gosta zabriše množico drugih relacij (delavec – delodajalec, kupec – trgovec in dr.), v katerih se nahaja. Prav tako pa lahko gostoljubje zamegli ločnico med diskurzom pravic in diskurzom radodarnosti (Rosello, 2001) ter med solidarnostjo in humanitarizmom. Da bi v celoti raziskale te pasti, bi morale naša terenska raziskava trajati dlje časa. Zaradi kratkotrajnosti raziskave se pri prispevku pojavljajo še druge pomanjkljivosti: o prvi fazi, ki smo jo poimenovala odprto gostoljubje, smo lahko pisale le na podlagi sekundarnih virov, čeprav bi bilo za analizo transformacij gostoljubnih praks ključno opazovati te spremembe na terenu. Sorodna pomanjkljivost se nanaša na dejstvo, da smo v prispevku poskušale analizirati prakse gostoljubja, obenem smo udejanjanju teh praks lahko sledile le kratek čas in se morale pogosto zanašati zgolj na besede (in ne na dejanja) svojih sogovornikov. Končno pa lahko bralec opazi pomanjkljivost tudi v tem, da smo v članku vseskozi ohranjale problematično dihotomijo med migrantom/beguncem kot gostom in lokalnim prebivalcem kot gostiteljem. Čeprav so nas migranti/begunci nekajkrat gostili v zapuščenih industrijskih objektih in hišah, kjer so si uredili zasilna bivališča, so bili to prostori brez elektrike in vode, ki zanje niso pomenili doma in v njih niso mogli udejanjati gostoljubja tako, kot bi si želeli. Ključni pogoj za gostoljubje, na katerega je opozoril že Derrida (2000: 14), je imeti dom, obenem pa je gostoljubje pogoj za vzpostavljanje suverenosti nad tem domom. S tem, ko migrantom/beguncem ni omogočeno imeti dom, jim je odvzeta možnost, da bi bili gostitelji in da bi lahko transformirali dihotomijo med gostom in gostiteljem.

Za konec se lahko vprašamo, kam vodijo opisane razmere v Veliki Kladuši. Kaj sledi fazi odprtega in fazi kriminaliziranega gostoljubja? Če izhajamo iz dogajanja v Srbiji in na Hrvaškem, še prej pa v Sloveniji, je pot znana, že videna. Po »uspešno« zaključeni fazi kriminaliziranega gostoljubja so gostoljubni prebivalci dokončno utišani, migranti/begunci pa bodisi institucionalizirani v odročne objekte bodisi nasilno odstranjeni iz države. V tej novi fazi sta svetova migrantov/beguncev in lokalnih prebivalcev dokončno ločena, ljudje na poti pa so dehumanizirani in nevidni – prebivalci jih lahko le slutijo po redkih sledih v bližini meja. Glede na to, da med tema dvema svetovoma ni več stikov, postane tudi vprašanje gostoljubja brezpredmetno.

Literatura

- Amnesty International (2019): *Pushed to the Edge. Violence and Abuse against Refugees and Migrants along the Balkans Route*. Dostopno na: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR0599642019ENGLISH.PDF> (6. december 2019).
- Are You Syrious (2018): *AYS Special from Bosnia – The Unique Solidarity of Velika Kladuša*. Dostopno na: <https://medium.com/are-you-syrious/ays-special-from-bosnia-the-unique-solidarity-of-velika-kladu%C5%A1a-a34ed8140357> (6. december 2019).
- Are You Syrious (2019a): *AYS special from Bosnia: Killing Solidarity in Velika Kladuša*. Dostopno na: <https://medium.com/are-you-syrious/ays-special-from-bosnia-killing-solidarity-in-velika-kladu%C5%A1a-be9045b1dfec> (6. december 2019).
- Are You Syrious (2019b): *AYS Daily Digest 8/11/2019: Around 800 people to be moved from Vučjak to other camps in BiH*. Dostopno na: <https://medium.com/are-you-syrious/ays-daily-digest-8-11-2019-around-800-people-to-be-moved-from-vu%C4%8Djak-to-other-camps-in-bih-ba50aadb415c> (6. december 2019).
- Andersson, Ruben (2014): *Illegality, Inc.: Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Oakland: University of California Press.
- Berg, Mette Louise in Elena Fiddian-Qasmiyeh (ur.) (2018): Hospitality and Hostility Towards Migrants: Global Perspectives. Tematska številka. *Migration and Society* 1(1).
- Beznec, Barbara, Marc Speer in Marta Stojić Mitrović (2016): *Governing the Balkan Route. Macedonia, Serbia and European Border Regime*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe. Dostopno na: <https://bordermonitoring.eu/wp-content/uploads/2017/01/5-Governing-the-Balkan-Route-web.pdf> (6. december 2019).
- Bjelica, Maja (2018): *Filozofsko-antropološka študija možnosti etike gostoljubja: Dih, tišina in poslušanje v prostorih intersubjektivnosti*. Neobjavljena doktorska disertacija. Univerza na Primorskem: Fakulteta za humanistične študije.
- Border Violence Monitoring Network (2019): *Illegal Push-backs and Border Violence Reports, Balkan Region October 2019*. Dostopno na: https://www.borderviolence.eu/wp-content/uploads/October_Report_2019_.pdf (6. december 2019).
- Božič, Kristina (2016): Militarizacija mej in ilegalizacija ljudi: Dobičkonosni napad na človečno in demokratično družbo. *Casopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 264: 236–247.
- Bužinkić, Emina in Marijana Hameršak (ur.) (2018): *Formation and Disintegration of the Balkan Refugee Corridor: Camps, Routes and Borders in Croatian Context*. Zagreb in München: Institute of Ethnology and Folklore Research, Centre for Peace Studies, FPZ - CEDIM in bordermonitoring.eu.

- Candea, Matei (2012): Derrida en corse? Hospitality as Scale-Free Abstraction. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 18: S34–S48.
- Candea, Matei In Giovanni Da Col (2012): The Return to Hospitality. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 18: S1–S19.
- Carpi, Estella in Hatice Pinar Şenoğuz (2018): Refugee Hospitality in Lebanon and Turkey: On making 'The Other'. *International migration* 57(2): 126–142.
- Davy, Jones (2019): In the Early Hours of Friday, 22nd November 2019, a Large-Scale Police Eviction Took Place in Šid, Serbia. Videoposnetek, objavljen na družbenem omrežju Facebook, 25. novembra 2019. Dostopno na: <https://www.facebook.com/watch/?v=973792239674633> (19. december 2019).
- Derrida, Jacques (1999): *Adieu To Emmanuel Levinas*. Stanford: Stanford University Press.
- Derrida, Jacques (2000a): *Of Hospitality: Anne Dufourmantelle Invites Jacques Derrida to Respond*. Stanford: Stanford University Press Books.
- Derrida, Jacques (2000b): Hostipitality. *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* 5(3): 3–18.
- Derrida, Jacques (2002): Hostipitality. V *Acts of Religion*, G. Anidjar (ur.), 356–420. New York in London: Routledge.
- Derrida, Jacques (2005): *The Politics of Friendship*. London in New York: Verso.
- Dnevnik (2002): Babo vztraja. *Dnevnik*, 2. avgust. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/28553> (18. december 2019).
- Doupona Horvat, Marjeta, Jef Verschuere in Igor Ž. Žagar (1998): *Pragmatika legitimizacije: Retorika begunske politike v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute.
- European Commission (2019): *Bosnia and Herzegovina*. Dostopno na: https://ec.europa.eu/echo/where/europe/bosnia-and-herzegovina_en (18. december 2019).
- Evans-Pritchard, Edward Evan (1993[1940]): *Ljudstvo Nuer: Opis načinov preživljanja in političnih institucij enega izmed nilotskih ljudstev*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Fekete, Liz (2017): Introduction. V *Humanitarianism: The Unacceptable Face of Solidarity*, 1–5. London: The Institute of Race Relations. Dostopno na: https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/wpmedia.outlandish.com/irr/2017/11/10092853/Humanitarianism_the_unacceptable_face_of_solidarity.pdf (18. december 2019).
- Flynn, Michael (2013): *The Hidden Costs of Human Rights: The Case of Immigration Detention*. Global Detention Project. Dostopno na: <https://www.refworld.org/docid/545b41570.html> (20. december 2019).
- Frontex (2019): *Budget 2019*. Dostopno na: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Budget/Budget_2019.pdf. (16. december 2019).
- Gadzo, Mersiha (2018): "Solidarity, Understanding, Humanity" Welcome Refugees in Bosnia. *Aljazeera*, 7. oktober 2018. Dostopno na: <https://www.aljazeera.com/news/europe/2018/10/understanding-humanity-refugees-bosnia-181004100937794.html> (18. december 2019).

- Geertz, Clifford (1973): *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Germann Molz, Jennie in Sarah Gibson (2007): Introduction: Mobilizing and Mooring Hospitality. V *Mooring hospitality: The Ethics of Social Relations in a Mobile World*, J. Germann Molz in S. Gibson (ur.), 1–26. Hampshire, Burlington: Ashgate.
- Gibson, Sarah (2007): "Abusing Our Hospitality": Inhospitableness and the Politics of Deterrence. V *Mooring Hospitality: The Ethics of Social Relations in a Mobile World*, J. Germann Molz in S. Gibson (ur.), 159–174. Hampshire, Burlington: Ashgate.
- Harney, de Maria Nicholas (2019): *The Ritualisation of Hospitality: Comparative Notes at the Frontiers of Migration*. Osnutek. Dostopno na: https://www.academia.edu/33155935/The_ritualisation_of_hospitality_comparative_notes_at_the_frontiers_of_migration (4. december 2019).
- Herzfeld, George (1987): As in Your Own House: Hospitality, Ethnography and the Stereotype of Mediterranean Society. V *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean*, D. D. Gilmore (ur.), 75–89. Washington, DC: American Anthropological Association.
- Hvalc, Luka in Gašper Andrinek (2017): Vsi naši Agrokomerци: Reportaža iz Velike Kladuše. *MMC RTV*, 21. september. Dostopno na: <https://www.rtv slo.si/gospodarstvo/vsi-nasi-agrokomerци/433121> (18. december 2019).
- Jalušič, Vlasta (2001): Ksenofobija ali samozaščita? O vzpostavljanju nove slovenske državlanske identitete. V *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01*, B. Petkovič (ur.), 13–43. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Jalušič, Vlasta (2019): Criminalizing "Pro-Immigrant" Initiative: Reducing the Space of Human Action. *Dve domovini* (49): 105–123.
- Jelnikar, Ana (2015): Hospitality in Colonial India: Ancient Legacy, Modern Tool of Resistance. *Annales* 25(2): 285–294.
- Kogovšek Šalomon, Neža (2019): The Role of the Conditionality of EU Membership in Migrant Criminalization in the Western Balkans. *Dve domovini* (49): 69–86.
- Krajina.ba (2019): Izbjeglice u Velikoj Kladuši: Godinu dana kasnije. *Krajina.ba*, 16. februar. Dostopno na: <https://www.krajina.ba/izbjeglice-u-velikoj-kladusi-godinu-dana-kasnije/> (20. december 2019).
- Kralj, Ana (2008): Nezaželeni? Medijske in politične konstrukcije tujcev v Sloveniji. *Dve domovini* 27: 169–190.
- Križišnik Bukič, Vera (2017): Kmečko uporništvo kot fenomen komunističnih družb in Cazinska buna leta 1950. V *Leukhup! Kmečko uporništvo v obdobju predmoderne – zgodovina, vzporednice, (re)prezentacije*, S. Jerše (ur.), 223–236. Ljubljana: Slovenska matica, Posavski muzej Brežice, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.
- Lashley, Conrad, Paul Lynch in Alison Morrison (ur.) (2007): *Hospitality: A Social Lens*. Amsterdam: Elsevier.

- Lashley, Conrad (ur.) (2017): *The Routledge Handbook of Hospitality Studies*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Leslie, Chris (2018): *In Photos: Migrants Finding Refuge in Sarajevo*. Dostopno na: <https://theferret.scot/finding-refuge-sarajevo-migrants-surviving-bosnias-capital/> (19. december 2019).
- Lin, Ching-Huan (2016): Strangers on the Doorstep: Hostility and Hospitality in A Distant Shore. *American, British and Canadian Studies Journal* (27): 30–43.
- Lipovec Čebren, Uršula (2002): *V zoni prebežništva: Antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Lipovec Čebren, Uršula in Jelka Zorn (2016): Avtonomija in nadzor migracij v evropskih »tamponskih conah«. *Dve domovini* 2016(43): 61–75.
- Mauss, Marcel (1996[1923/24]): *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Meh, Ela (2016): Evropska migracijska politika in ustvarjanje kategorije »migrant« v Srbiji. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 264: 267–290.
- No Name Kitchen (2019a): No Name Kitchen is Forced to Stop Working in Velika Kladuša. Zapis, objavljen na družbenem omrežju *Facebook*, 18. januarja. Dostopno na: <https://www.facebook.com/NoNameKitchenBelgrade/posts/656667311398223> (6. december 2019).
- No Name Kitchen (2019b): Life at the Border, From One Volunteer. Zapis, objavljen na družbenem omrežju *Facebook*, 14. maja. Dostopno na: <https://www.facebook.com/NoNameKitchenBelgrade/posts/717732088625078> (6. december 2019).
- Pajnik, Mojca, Petra Lesjak-Tušek in Marta Gregorčič (2001): *Prebežniki, kdo ste?* Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Papadopoulos, Dimitris in Vassilis S. Tsianos (2013): After Citizenship: Autonomy Of Migration, Organisational Ontology And Mobile Commons. *Citizenship Studies* 17(2): 178– 196.
- Pavić, Lana (2016): Hospitality as a Virtue of the Place. *Poligrafi* 83/84(21): 27–45.
- Pitt-Rivers, Julian (2012[1977]): The Law Of Hospitality. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 2(1): 501–517.
- Porić, Nevzet, Nedžad Grabus, Amra Halilović Đurković, Ela Porić, Špendi Fidani in dr. (2015): *Tako je govoril poslanec Mohamed, a. s. [Izbor hadisov.]* Ljubljana: Kulturno-izobraževalni zavod Averroes.
- Rivière, Peter (2000): Indians and Cowboys: Two Field Experiences. V *Anthropologists in Wider World*, P. Dresch, W. James in D. Parkin (ur.), 27–44. Oxford: Berghahn.

- Rosello, Mireille (2001): *Postcolonial Hospitality: The Immigrant as Guest*. Stanford: Stanford University Press.
- Rosello, Mireille (2013): Conviviality and Pilgrimage: Hospitality as Interruptive Practice. V *The Conditions of Hospitality: Ethics, Politics, and Aesthetics on the Threshold of the Possible*, T. Claviez (ur.), 127–144. New York: Fordham University Press.
- Rozakou, Katerina (2012): The Biopolitics of Hospitality in Greece: Humanitarianism and the Management of Refugees. *American Ethnologist* 39(3): 562–577.
- Shryock, Andrew (2012): Breaking Hospitality Apart: Bad Hosts, Bad Guests, and the Problem of Sovereignty. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 18(S1): 20–33.
- Smith, Valene L. in Maryann Brent (ur.) (2001): *Hosts and Guests Revisited: Tourism Issues of the 21st Century*. New York: Cognizant Communications Corporation.
- Stasch, Rupert (2009): *Society of Others: Kinship and Mourning in a West Papuan Place*. Berkeley: University of California Press.
- Stojić Mitrović, Marta in Ela Meh (2015): The Reproduction of Borders and the Contagiousness of Illegalisation: A Case of Belgrade Youth Hostel. *Glasnik Etnografskog Instituta SANU* 63(3): 623–639.
- Svetovna banka (n. d.): *GDP per capita (current US\$) - Bosnia and Herzegovina*. Dostopno na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=BA> (25. november 2019).
- Tazzioli, Martina (2018): Crimes of Solidarity: Migration and Containment through Rescue. *Radical Philosophy* 2.01: 4–10.
- Tuccillo Castaldo, Imma (2008): Immobilized Citizenship. *Časopis za kritiko znanosti* 228: 156–165.
- Urbańska, Joanna (2019): *Negotiating Marginality. Neobjavljen esej*. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Webber, Frances (2017): The Legal Framework: When Law and Morality Collide. V *Humanitarianism: The Unacceptable Face of Solidarity*, 7–21. London: The Institute of Race Relations. Dostopno na: https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/wpmedia.outlandish.com/irr/2017/11/10092853/Humanitarianism_the_unacceptable_face_of_solidarity.pdf (18. december 2019).
- 24UR (2018): »Tudi sam sem bil med vojno begunec, 44 mesecev sem živel po tujih hišah.« *24ur.com*, 11. november. Dostopno na: <https://www.24ur.com/novice/fokus/tudi-oni-so-od-nekoga-otroci-ne-morem-vsem-pomagati-ame-zanje-boli-dusa.html> (18. december 2019).